

МІЖНАРОДНЕ ТА ЗАРУБІЖНЕ ПРАВО

УДК 35.077.5

В. О. Білаш, здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

В статті робиться спроба проаналізувати проблеми правового регулювання складних державно-конфесійних відносин в Федеративній Республіці Німеччина.

Ключові слова: правове регулювання, правова система, римське право, право на публічне визнання.

Відносини між державними установами і релігійними організаціями в сучасній Федеративній Республіці Німеччина мають тривалу історію, і пов'язані вони ще з правом стародавнього світу [1, 98].

Незважаючи на сучасне формальне відділення церкви від держави, їх відносини достатньо чітко закріплені у відповідних нормативно-правових актах. Саме в Німеччині склалася модель державно-церковних відносин, заснованих на кооперації, співпраці або нейтралітеті. Найбільш виразно це виявляється при аналізі таких відносин держави з християнством — провідної конфесії в Німеччині.

В цілому, відносини між церквою і державою в Німеччині формувалися довго і важко, маючи при цьому різний організаційно-правовий зміст. Але на початку минулого століття Веймарська Конституція, відповідно до правки від 11 серпня 1919 року, відмінила офіційні державні церкви [2, 3]. В той же час, незважаючи на формальне відділення церкви від держави, їх відносини, закріплені у відповідних нормативно-правових актах, відображають роль християнства та його вплив на соціально-політичну систему, побут, культуру і традиції. І доказом цього служать окремі документальні “домовленості” між церквами і землями Німеччини, які регулюють різні сторони таких відносин [3, 26].

Так, наприклад, 31 березня 1962 року між землею Рейнланд-Пфальц, представленою прем'єр-міністром, і Об'єднаною протестантсько-євангелічно-християнською церквою Пфальца (земельна церква Пфальца), представленою її земельною церковною радою, євангельською церквою в Рейнланді, євангельською церквою в Гессені і Пассау, представленою їх церковним керівництвом, визнаючи чинними угоди Баварської держави із земельною церквою Пфальца від 15 листопада 1924 року і вільної держави Прусія з Євангелічними земельними церквами від 11 травня 1931 р., був підписаний відповідний Договір [4, 12].

Згідно з цим Договором, Земля Рейнланд-Пфальц гарантує законний захист свободи, право на публічне визнання і вираження євангельської віри (ст. 1). Церкви здійснюють свою діяльність самостійно в рамках всіх діючих законів. Вони мають право призначати або відкликати своїх службовців без участі держави або муніципальних утворень. Церкви, церковні громади і створені на їхній основі спілки

є суб'єктами публічного права, церковне служіння є суспільним служінням (ст. 2). Уряд землі і церковне керівництво піклуються про надання їх відносинам регулярно-го характеру, про регулювання діяльності, заснованої на взаємних інтересах, взаємне співробітництво та про надання в будь-який час інформації з даних питань (ст. 3). Церковні закони, розпорядження та вказівки, що відносяться до публічно-правових, представляються міністру освіти і культури. Міністр освіти і культури може заявити протест, якщо заявлене публічно-правове представництво не гарантовано. Протест діє протягом місяця з дня подання. Рішення щодо протесту виносить суд на основі заяви церкви (ст. 4 п. 1–3). Церкви повідомляють про освіту і зміну своїх церковних громад і створених на їх основі об'єднань міністру освіти і культури.

При створенні церковних організацій і фондів з правом юридичної особи церква і держава діють відповідно до загальних принципів, зазначених у даному Договорі (ст. 5 п. 1–2). Держава перераховує церквам з 1 січня 1962 року дотації на церковно-управлінські цілі як доповнення до турботи про священнослужителів, а також як кадастрові надбавки в цілому, 10 716 000 євро щорічно, а державні зобов'язання відносно євангельських церков становлять 7 716 000 євро. Державні зобов'язання збігаються із загальними змінами щодо забезпечення державних службовців. Із суми державних зобов'язань припадає: на земельну церкву Пфальца — 4 757 300, євангелічну церкву в Рейнланді — 3 095 000, євангелічну церкву в Гессені і Нассау — 2 863 700. Юридичною підставою виплати державних зобов'язань є стаття 140 Основного Закону ФРН в поєднанні зі статтею 138, п. 1 Веймарської Конституції від 11 серпня 1919 року (ст. 6 п. 1–3).

Земля передає власність на державні будівлі разом із внутрішнім обладнанням та прилеглими земельними ділянками, які служать виключно місцевим євангелічним церквам або, якщо існує порозуміння між церквами і церковними громадами, церковним громадам. У разі виникнення особливих обставин можливі в кожному окремому випадку інші рішення. Земля передає у власність земельну ділянку за адресою: Domplatz (Соборна площа), 4 і 5 в Шпеєрі разом з існуючими на ній будівлями у власність земельної церкви Пфальца. Угоди про передачу у власність, а також пов'язані з цим юридичні документи звільняються від сплати за них, включаючи звільнення від сплати за нотаріальний огляд згідно з пунктами 1 і 2; податки на придбання земельної власності та сплата за межування, що природно при цьому виникають, не стягуються. Те ж саме відноситься до подальшої передачі власності церков на користь церковних громад, у випадку якщо вона здійснюється протягом 5 років після вступу в силу цього Договору (ст. 7, п. 1–3). Зобов'язання землі за вмістом церковних будівель повинні регулюватися за згоди церковного і державного керівництва. Винятком при цьому залишається базиліка Костянтина в Трієрі.

Виплати за державними зобов'язаннями, що належать до підтримки церковної будівлі в належному стані, визначаються договорами землі з правомочними на те церковними громадами у відповідності з думкою постійного церковного керівництва і згідно з положеннями, що регулює відносини між державою і церквою. Земельна церква Пфальца бере на себе після передачі у власність земельні ділянки за адресами: Domplatz (Соборна площа), 4 і 5 в Шпеєрі (ст. 7, п. 2), відповідає за будівельний стан споруд, що стоять на цих ділянках. Земля гарантує при передачі компенсацію, узгоджену між церквою і державою (ст. 8, п. 1–3). Церквам, церковним громадам та створеним на їх основі церковним організаціям і фондам гарантується їх власність та інші права в рамках статті 140 Основного Закону ФРН разом зі статтею 138, п. 2 Веймарської Конституції від 11 серпня 1919 року.

При застосуванні розпоряджень з відчуження земельної ділянки повинні враховуватися церковні інтереси. При відчуженні або продажу церковних земельних ділянок, у випадку, якщо церкви мають намір придбати замість колишніх інші, рівні за цінністю земельні ділянки, місцева влада повинна йти назустріч церквам при видачі дозвільних офіційних документів, що являють собою норми, регулюю-

ють положення з обміну земельних ділянок у рамках чинного законодавства (ст. 9, п. 1–2).

На посаду керівної духовної особи, якщо для цього не потрібні рішення Синоду, не повинен запрошуватися той кандидат, щодо якого постійні церкви не встановили в земельному уряді відсутності заперечень політичного характеру. Якщо посада заміщується за допомогою виборів або конкурсу, то церква повідомляє земельний уряд про вакансії і повідомляє потім про особу нового службовця. Як заперечення, згідно з пунктом 1, діють лише державно-політичні, але ніяк не церковні або партійні. При виникненні розбіжностей (ст. 29) земельний уряд буде виходити зі свого розуміння цих заперечень. Вирішення конфліктних ситуацій вноситься у формі клопотання спільної державно-церковної комісії про отримання правової допомоги з боку судових інстанцій (ст. 10, п. 1–2). Церкви призначають духовну особу в якості голови або члена церковної ради або більш високої посадової особи, як керівника чи вчителя якогось виду практичної підготовки священнослужителів тільки в тому випадку, якщо він: а) німець (відповідно до статті 116, п. 1 Основного Закону ФРН від 23 травня 1949 року); б) має диплом про закінчення німецького університету; в) не менше трьох років вивчав теологію у німецькій державній вищій школі (Заключний протокол). Якщо в такій посаді знаходиться не духовна особа, слід застосовувати пункт 1 а). При державній та церковній згоді можна знехтувати положеннями пунктів 1 і 2; особливо може бути визнано навчання в іншій вищій школі, а не в тій, що зазначено в пункті 1в). Про особистості службовців, прийнятих на роботу відповідно до пунктів 1, 2, повідомляється міністру освіти і культурів (ст. 1, п. 1–4). При призначенні в якості пастора застосовуються норми статті 11, п. 1а) — в), а також стаття 11, п. 3 (ст. 12, п. 1).

До повноважень церковних судів стосовно офіційного дисциплінарного стягнення священнослужителю або церковному службовцю відносяться: а) приведення до присяги свідків і фахівців-експертів, б) вимога від судів першої інстанції задовольняти судове доручення (Заключний протокол). Це положення не діє у справах проти порушення зобов'язань з навчання (ст. 13, п. 1–2). Євангелічно-теологічний факультет університету Йоганна Гутенберга в Майнці є основним місцем теологічних досліджень, навчання та наукової освіти пасторів (Заключний протокол). Перед призначенням на посаду керівника кафедри церкви мають право висловити свою думку щодо запропонованих кандидатур (Заключний протокол) (ст. 14, п. 1–2). Земля піклується про те, щоб в університеті Йоганна Гутенберга, в педагогічних вищих школах і в спеціальних навчальних закладах студентам, які обрали навчання євангельської релігії, було запропоновано наукову освіту, яку вони можуть змістовно і методично застосовувати в процесі викладання релігійних занять. При призначенні в педагогічних вищих школах і спеціальних навчальних закладах провідних професорів і доцентів за євангельської теології церкви мають право на вираження своєї думки (Заключний протокол). Зміна однієї вищої державної педагогічної школи на іншу не діє як прийом на роботу (ст. 15, п. 1–3). Правоздатність при навчанні з предмету “Релігійне заняття” є прерогативою держави. Для викладання релігійного заняття в школах землі Рейнланд-Пфальц допускаються тільки ті вчителі, чий повноваження підтверджуються церквами, які підписали Договір. Зі скасуванням повноважень закінчується право викладання релігійних занять. Порядок навчання та проведення іспитів з предмету “Євангельська релігія” узгоджується з церквами. Векзамени з євангельської релігії може брати участь представник постійної земельної церкви; земельна церква запрошується (ст. 16, п. 1–5). Церкви мають право створювати приватні школи. Земля їх визнає і допомагає в рамках діючих положень законодавства (ст. 17). У всіх школах Рейнланд-Пфальца за домовленістю з постійно діючими церковними властями учням надається достатня можливість для виконання свого релігійного обов'язку (ст. 18). Загальноосвітні державні школи створені на християнських засадах. При вихованні та навчанні слід

враховувати інше світобачення (ст. 19). Релігійне заняття — обов'язковий предмет у всіх початкових, професійних, середніх та вищих школах (Заклучний протокол). Церкви мають право (при наявності згоди з державними органами влади) на відвідування релігійного заняття, в результаті якого висновки церков узгоджуються із земельною владою. Для духовних осіб, які є церковними службовцями, діє на підставі їх церковної посади державний дозвіл для викладання релігійного заняття. Для церковно утворених релігійних вчителів (катехизаторів), яким їх церкви дали право на викладання релігійного заняття, дається державний дозвіл на викладання релігійного заняття в тому випадку, якщо між церквами та земельною владою укладено особливу угоду (Заклучний протокол).

Навчальні плани і підручники для релігійного заняття затверджуються при взаємній згоді з постійною церквою (ст. 20, п. 1–4). У лікарнях, в'язницях, а також в інших спеціалізованих установах землі церкви допускаються до здійснення духовної турботи та церковних заходів. Якщо в цих установах створюється регулярна духовна турбота і виникне необхідність у постійному перебуванні пастора, то пастор запрошується від імені представників установи за згодою церкви або від імені церкви за згодою представників установи. В установах з іншими представниками земля забезпечує духовну опіку, яку потребують від неї відповідним чином. Призначені землею духовні особи підкоряються офіційній владі землі без шкоди для духовного та дисциплінарного кодексів постійної церкви, доки мова йде про застосування прав, здобутих за допомогою висвячення в сан. Земля не допускає до виконання пасторського служіння священика, який втратив придбані через посвячення в сан права (ст. 21, п. 1–4).

Церкви і церковні громади на основі власного податкового порядку мають право стягувати церковний податок. Справляння церковного податку згідно з даним Договором та державного права на церковний податок земля гарантує. Порядок справляння церковного податку та його зміни та доповнення, а також рішення про розмір церковного податку вимагають державної згоди (Заклучний протокол). При визначенні церковного податку, що стягується фінансовими органами, церкви сповіщаються про єдиний розмір податку (ст. 22, п. 1–3). За пропозицією церков призначення і стягнення церковного податку, який виступає як доповнення до прибуткового податку і до податку на майно, передається фінансовим установам. Оскільки прибутковий податок на підприємствах землі Рейнланд-Пфальц залежить від розміру заробітної платні, то роботодавці зобов'язані утримувати з працівників і виплачувати затверджений розмір церковного податку. Компенсація за призначенням і стягнення церковного податку регулюється особливою угодою між сторонами, що підписали Договір (Заклучний договір). За пропозицією церков призначення і стягнення церковного податку, який дорівнює земельному податку або податку на земельну власність, передається громадам, що є відповідальними. Прецеденти, коли цей церковний податок за розміром податку на землю стягувався фінансовими органами, залишаються в силі, якщо не буде іншої пропозиції з боку церковної влади (Заклучний протокол). Приведення у виконання стягнення церковного податку за пропозицією церков передається фінансовим органам або громадам. Інформація про церковні гроші, що відповідає положенням закону про церковний податок, може здійснюватися аналогічно інформації про виконання земельного закону; допомога держави при приведенні закону у виконання гарантується (ст. 23, п. 1–3).

Церкви і церковні громади мають право збирати зі своїх парафіян внески. Кожна церква може цілий рік у своїй області проводити домашні збори без особливого на те державного дозволу. Час зібрання узгоджується з міністром внутрішніх справ (ст. 24, п. 1–2). Церкви відповідно до своїх сил розміщуються і дбають про будинки, які є цінними пам'ятками, разом з прилеглими до них земельними ділянками. Вони можуть проводити ремонт будівель або змінювати їх зовнішній та внутрішній вигляд тільки після узгодження з державною службою з охорони пам'яток. Вони

дбають про те, щоб церковні громади та об'єднання, створені за принципом церковного способу життя, діяли відповідним чином (ст. 25). На основі земельного законодавства звільнення від податків для земельних органів, а також гарантія звільнення від сплати за огляд (нотаріальний) діють також і стосовно церков, церковних громад та їхніх публічних правових спілок, об'єднань та фондів (ст. 26).

Цвинтарі, що знаходяться у власності церковних громад, користуються такою ж державною підтримкою, як і комунальні. Церковні громади мають право закладати нові цвинтарі. Використання або зміни у використанні місць поховання та порядок утримання плати за їх використання вимагають узгодження з постійними державними органами влади. Плата за цвинтарі вводиться на підставі рішення виконавчого органу влади. Земельна влада визначає органи, покликані за це відповідати (ст. 27, п. 1–4). Розпорядження земельної влади про не пов'язані з відрахуваннями пожертви, навіть якщо вони є державними нормами, скасовуються. Те ж саме діє для пожертвувань з відрахуваннями настільки, наскільки зацікавлені особи домовилися про сплату відрахувань. Сплата здійснюється на основі норм земельного законодавства, або ж покровитель звільняється від податків (ст. 28).

Організації, що підписали Договір, у випадку виникнення в майбутньому між ними розбіжностей з приводу його положень, усувають їх дружнім шляхом (Заключний договір) (ст. 29). Одночасно з набранням чинності цього Договору закінчують свою дію положення, що йому не відповідають, особливо прусський закон, що стосується конституції церкви, євангельських церков від 8 квітня 1924 року (ст. 30). Цей Договір повинен бути ратифікований; повинен здійснитися обмін ратифікаційними грамотами. Договір набуває чинності в день обміну. Цей Договір підписаний у чотирьох примірниках-оригіналах (ст. 31).

В результаті опрацювання різними сторонами проблеми документації відносин держави і церкви протягом практично сторічного періоду, створена чітко структурована нормативно-правова база, що оберігає від неточностей, суперечностей, суперечних трактувань окремих положень. При розробці і введенні в дію кожного нового документу (закону, угоди, договору, розпорядження) тут дотримується високий рівень спадкоємності. Положення діючих законодавчих актів частково включаються в запозичення, що знов вводяться з вказівкою джерела. У всіх випадках посилання на рамкові документи робляться за допомогою вказівки загальних принципів і цілей.

Найбільш вагомими в нормативно-правовій базі і практиці законодавчого регулювання державно-церковних відносин у різних сферах взаємин між церквою і країною (землею) в Німеччині є наступні аспекти: точне визначення областей відповідальності при рішенні організаційно-управлінських і змістовних завдань; підходи до розподілу компетенції між зацікавленими сторонами вичленення і одностороннього встановлення рівня, на якому ухвалюються рішення з кожної конкретної проблеми; у неухильному обліку зацікавлена кожна сторона, і забезпечується він через ретельно регламентовані “ланцюжки” узгоджень при вирішенні практично всіх питань; конкретність у виділенні предмета узгодження з наданням права голосу не тільки інституціям, але і індивідуумам [5, 35].

Досвід кожної Землі федеральної держави, що має достатньо складну конфесійну структуру, може бути використаний при розробці нормативно-правової бази державно-церковних відносин у різних сферах взаємовідносин і у нас в країні як на державному, так і на регіональному рівні.

Література

1. Курило О. В. *Религия в секуляризованном обществе: традиции и инновации в церковной жизни Германии в XX в. // Этнографическое обозрение. — № 1. — 2000. — С. 91–100.*

2. Петрова Е. А. *Система источников современного американского права: Теоретический и сравнительно-правовой аспекты : Дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. — СПб., 2004. — 19 с.*

3. Розанова Н. М. Экономический анализ института церкви // Экономический вестник Ростовского государственного университета. — 2005. — Т. 3. — № 3. — С. 24–35.

4. Трофимчук Н. А. Мировой опыт государственно-церковных отношений. — М.: РАГС, 2003. — 260 с.

5. Цытин В. Актуальные проблемы канонического права: государственно-церковные отношения // Альфа и Омега. — № 1. — С. 32–44.

В. А. Биляш, соискатель

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННО- КОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

РЕЗЮМЕ

В статье сделана попытка проанализировать проблемы правового регулирования сложных государственно-конфессиональных отношений в Федеративной Республике Германия.

Ключевые слова: правовое регулирование, правовая система, римское право, право на публичное признание.